

Стрельник В.В.,
здобувач кафедри екологічного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 349.6

СИСТЕМА ВНУТРІШНЬОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВИДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ

Перебудова державної екологічної політики України на засадах збалансованого соціально-економічного розвитку створює необхідність формування та розвитку принципово якісної моделі екологічного управління, у якій охорона навколишнього природного середовища і раціональне використання природних ресурсів, зокрема надр, розглядаються серед основних пріоритетів розвитку держави.

Враховуючи, що основним джерелом небезпеки для навколишнього природного середовища стають підприємства і види їх діяльності, а також природні об'єкти, які підприємства активно використовують у процесі виробництва, питання корпоративного і технічного управління сьогодні набувають особливої актуальності [1, с. 61].

Гостра недосконалість сучасних методів і форм правового регулювання у галузі надрокористування породжує відставання гірничодобувної промисловості та заважає конкурентоздатності видобувних копалин [1, с. 343].

Аналіз застосування організаційно-правового й економіко-правового механізмів забезпечення раціонального природокористування, технічної безпеки охорони надр і екологічної безпеки гірничих підприємств свідчать про те, що значною мірою їх використання зводиться до проведення ефективного виробничого екологічного контролю в тій чи іншій формі.

У такому контексті одним із важливих напрямків екологічного контролю є забезпечення екологізації виробничо-господарської діяльності, що безпосередньо пов'язано з необхідністю впровадження і конкретизації природоохоронних вимог у нормах права, що регулюють господарську, рекреаційну та іншу діяльність, яка в тому чи іншому ступені впливає на довкілля [2, с. 387].

Дослідженню проблеми виробничого екологічного контролю приділяли значну увагу такі вчені, як В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, О.А. Грицан, В.А. Зуєв, Н.Р. Малишева, С.В. Разметаєв, М.О. Орлов, а також М.М. Бринчук, О.К. Голіченков, Н.В. Кичигін, В.В. Круглов, Г.П. Серов та ін.

Враховуючи численність напрацювань з окресленої проблематики, не достатньо дослідженим та впровадженим залишається питання виробничого екологічного контролю на підприємствах гірничої галузі.

Метою дослідження є обґрунтування нагальної необхідності запровадження системи внутрішнього екологічного контролю на гірничих підприємствах.

Об'єктами екологічного контролю на підприємствах видобувної галузі найчастіше визначають: діяльність підрозділів із використання, відновлення і відтворення природних ресурсів; етапи розроблення і виготовлення продукції; усі технологічні процеси виробництва, де можуть виникнути сировинні, побічні, основні продукти та вторинні матеріали, що забруднюють надра і шкідливо впливають на них; засоби охорони довкілля.

Для практичної реалізації виробничого екологічного контролю необхідні нові правові інструменти і докорінні зміни у традиційному мисленні і практичній виробничій діяльності гірничодобувної галузі. Сучасний стан промислових підприємств вимагає якісно нового підходу до створення системи внутрішнього екологічного контролю [3, с. 21].

У процесі вдосконалення екологічного законодавства України в частині регулювання виробничого екологічного контролю за охороною надр міг би бути корисним позитивний досвід Республіки Казахстан.

Так, за Екологічним кодексом Республіки Казахстан [4], зокрема ст. 128, фізичні та юридичні особи, що здійснюють спеціальне природокористування, зобов'язані здійснювати виробничий екологічний контроль: вести внутрішній облік, формувати і надавати періодичні звіти за результатами виробничого екологічного контролю відповідно до вимог, що встановлюються уповноваженим органом у сфері охорони довкілля.

До того ж виробничий екологічний контроль проводиться підприємством на основі програми виробничого екологічного контролю, що розробляється власне природокористувачем. У програмі виробничого екологічного контролю встановлюються обов'язковий перелік параметрів, що відстежуються у процесі виробничого екологічного контролю, критерії визначення його періодичності, тривалість і частота вимірів, використовувані інструментальні або розрахункові методи.

Екологічна оцінка ефективності виробничого процесу в рамках виробничого екологічного контролю здійснюється на основі вимірів і/або на основі розрахунків рівня емісій у довкілля, шкідливих виробничих чинників, а також фактичного об'єму ужитку природних, енергетичних та інших ресурсів. Контроль здійснюється зсередини самим підприємством.

Термін «самоконтроль» розуміється в теорії по-різному, наприклад, контроль над самим собою,

спостереження, контролювання власного виробництва. Самоконтроль розглядається як ініціативи самих компаній чи галузей промисловості щодо контролювання свого виробництва шляхом дотримання стандартів, моніторингу, зниження рівня забруднення, шуму і т.д. Самоконтроль значною мірою знижує та знижуватиме негативний вплив промислового виробництва на навколишнє середовище.

Самоконтроль – це перевірка поточних і перспективних планів та заходів з охорони навколишнього середовища, спрямованих на вдосконалення технологій, покращення якості продукції, яку випускає підприємство, дотримання екологічних правил, стандартів та нормативів виробничої діяльності, будівництво очисних споруд, проведені рекультивациі земель, усунення інших негативних наслідків промислового характеру [3, с. 21].

Для того, щоб контроль був дієвим, необхідно виробити систему вимог, погоджених між відповідними галузями промисловості й урядом. Така система контролю допоможе промисловості вільно розвиватися та бути конкурентоспроможною.

Таким чином, виробничий екологічний самоконтроль – це усвідомлення та оцінка суб'єктом господарювання власних дій, процесу і стану виробництва. Характерною ознакою самоконтролю підприємства є те, що він здійснює аналіз недоліків, розробляє заходи щодо їх усунення.

Головна мета виробничого екологічного самоконтролю спрямована на забезпечення життєдіяльності підприємства на основі сприяння розвитку та вдосконаленню системи управління охороною навколишнього середовища шляхом прийняття і дотримання правильної для певного суб'єкта-надрокористувача ефективної екологічної політики, підвищення екологічної відповідальності підприємства.

Для розмежування понять «самоконтроль підприємства» і «виробничий екологічний контроль» у загальному розумінні використовуємо критерій суб'єкта й об'єкта контролю: хто і стосовно кого здійснює контрольні дії, який вид норм переважає в такому процесі.

У разі здійснення самоконтролю суб'єкт сам до себе застосовує контрольні дії, обумовлені існуванням акцептованих зразків [5, с. 22]. Процес самоконтролю підприємства відбувається шляхом досягнення узгодженості між власною діяльністю і відповідним зразком. Для здійснення процесу самоконтролю підприємства мають існувати визнані стандарти (зразки, системи), на основі яких оцінюється ступінь виконання поставлених завдань [5, с. 21].

Екологічна оцінка ефективності виробничого процесу в рамках виробничого екологічного контролю здійснюється на основі вимірів і/або на основі розрахунків рівня емісій у довкілля, шкідливих виробничих чинників, а також фактичного об'єму ужитку природних, енергетичних та інших ресурсів.

Для здійснення процесу самоконтролю необхідне запровадження зразків (норм, стандартів), на основі яких підприємство оцінює ступінь і правильність виконаного завдання. Прикладом слугують стандарти серії ISO 14000, що являються найбільш значимою міжнародною природоохоронною ініціативою, яка дозволяє сформулювати сучасну екологічну політику промислового підприємства.

У 1993 р. Міжнародна організація зі стандартизації ISO створила технічний комітет ТК 207 «Управління навколишнім середовищем», задачею якого стало розроблення системи стандартів для управління навколишнім середовищем. Важливим результатом діяльності ТК 207 стало прийняття в 1996 р. п'яти стандартів серії ISO 14000, що містили склад та опис елементів системи управління навколишнім середовищем, настанови з їх застосування, а також настанови щодо здійснення екологічного аудиту.

Загальною стратегією таких стандартів являється побудова належної організаційної структури і розподіл відповідальності між окремими ланками виробництва [6, с. 80].

Перевага міжнародних стандартів серії ISO 14000 в тому, що вони створюються для всіх сфер діяльності шляхом надання міжнародної системи тестів або методів визначання захищеності навколишнього середовища.

Міжнародною організацією зі стандартизації ISO у 2004 та 2015 рр. було переглянуто стандарти серії ISO 14000.

Станом на сьогодні триває перехідний період, впроваджено дві версії стандарту серії ISO 14001:

– ДСТУ ISO 14001:2006 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування» (ISO 14001:2004, IDT);

– ДСТУ ISO 14001:2015 «Системи екологічного управління. Вимоги та настанови щодо застосування» (ISO 14001:2015, IDT).

Стандарти серії ISO 14000 є добровільними. Вони не замінюють законодавчих вимог, а забезпечують систему визначення того, яким чином підприємство впливає на навколишнє середовище і як виконуються вимоги чинного законодавства. Передбачається, що запровадження стандартів серії ISO 14000 на підприємстві гірничої галузі стане ефективним інструментом, за допомогою якого вона може управляти всією сукупністю своїх впливів на навколишнє середовище і приводити свою діяльність у відповідність із різноманітними вимогами.

Техногенно небезпечні підприємства виступають вже як об'єкт екологічного управління, основною метою якого є підвищення його інвестиційної привабливості та ефективності виробництва продукції, виконання робіт та послуг [7, с. 454].

Система внутрішнього екологічного контролю дає можливість підприємствам гірничої галузі упорядковано і послідовно вирішувати екологічні проблеми шляхом розподілу ресурсів, визначення

обов'язків і регулярного оцінювання технічних правил, методик та процесів. Запровадження системи внутрішнього екологічного контролю є важливою умовою для забезпечення спроможності суб'єкта господарювання визначати свої екологічні цілі та досягати їх, а також для забезпечення постійної екологічної відповідності діяльності та продукції національним і міжнародним вимогам. Розроблення та впровадження системи внутрішнього екологічного контролю є неперервним та інтерактивним процесом.

Отже, система стандартів ISO серії 14000 дає змогу підприємствам гірничої галузі створювати власні системи внутрішнього екологічного контролю. А також зобов'язує підприємства дотримуватися чинного екологічного законодавства, впливає на впровадження найкращих технологій там, де це можливо та економічно вигідно.

Таким чином, зміна наявної практики здійснення виробничої екологічної діяльності позитивно вплине на зниження антропогенного і техногенного навантаження на навколишнє середовище, зокрема надра.

Для активізації участі виробників у вирішенні екологічних проблем доцільно було би на законодавчому рівні запровадити механізм стимулювання підприємницьких структур у реалізації екологічних програм і проектів.

З метою розширення сфери застосування національних стандартів пропонуємо внести зміни до Закону України «Про екологічний аудит» від 24 червня 2004 р. [8] щодо запровадження для підприємств, які здійснюють постачання продукції для державних потреб, вимоги наявності сертифіката відповідності ДСТУ ISO 14000.

Також, враховуючи екологічні чинники під час розгляду проектів із надання державної підтримки малому підприємництву, слід передбачити, на нашу думку, вимогу щодо визначення суб'єктів її отримання. Закріпити положення: «Під час проведення конкурсу проектів на отримання державної

підтримки, за рівних інших умов, перевага надається тим підприємствам, які сертифіковані за стандартами серії ДСТУ ISO 14000».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку : [монографія] / [А.П. Гетьман та ін.] ; за ред. проф., акад. Нац. акад. прав. наук України А.П. Гетьмана. – Х. : Право, 2014. – 783 с.
2. Гетьман А.П. Екологічний контроль у правовідносинах екологічної безпеки / А.П. Гетьман, Л.М. Здоровко // *Екологія і здоров'є людини. Охорона водного і повітряного басейнів. Утилізація відходів* : збірник наук. трудов XI міжнарод. науч.-практ. конф. : в 4 т. – Х. : УГНИИ «УкрВОДГЕО», 2003. – Т. 2. – 2003. – 886 с.
3. Тищенко С.В. Проблемы государственного экологического контроля в субъектах Российской Федерации: административно-правовые аспекты : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14 «Административное право; финансовое право; информационное право» / С.В. Тищенко. – М., 2007. – 25 с.
4. Экологический кодекс Республики Казахстан : Закон Республики Казахстан от 9 января 2007 г. № 212-3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://kazakhstan.news-city.info/docs/systems/dok_iegmno/index.htm.
5. Бутинець Т.А. Система самоконтролю / Т.А. Бутинець // *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу* : міжнародний збірник наукових праць. – Вип. 1 (16). – Житомир : ЖДТУ, 2010. – С. 21–30.
6. Гапоненкова Т.В. Экологический аудит : дисс. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Т.В. Гапоненкова. – М., 2003. – 203 с.
7. Гурська Г.А. Екологічне аудитування як один із видів підприємницької діяльності / Г.А. Гурська // *Держава і право* : збірник наукових праць. Серія «Юридичні і політичні науки». – Вип. 44. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2009. – С. 452–456.
8. Про екологічний аудит : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1862-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1862->.

Стрельник В.В. СИСТЕМА ВНУТРІШНЬОГО ЕКОЛОГІЧНОГО КОНТРОЛЮ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВИДОБУВНОЇ ГАЛУЗІ

У статті розглянуто необхідність впровадження системи внутрішнього екологічного контролю, що сприятиме формуванню екологічної політики і системи управління охороною навколишнього природного середовища відповідно до стандартів серії ISO 14000 на рівні кожного підприємства видобувної галузі.

Перевага міжнародних стандартів серії ISO 14000 у тому, що вони створюються для всіх сфер діяльності шляхом надання міжнародної системи тестів або методів визначення захищеності навколишнього природного середовища.

Для здійснення процесу самоконтролю необхідне запровадження зразків (норм, стандартів), на основі яких підприємство оцінює ступінь і правильність виконаного завдання. Прикладом слугують стандарти серії ISO 14000, що являються найбільш значимою міжнародною природоохоронною ініціативою, яка дозволяє сформувати сучасну екологічну політику промислового підприємства.

Ключові слова: виробничий екологічний контроль, самоконтроль підприємства, стандарти ISO серії 14000, система управління охороною навколишнього природного середовища.

Стрельник В.В. СИСТЕМА ВНУТРЕННЕГО ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОНТРОЛЯ НА ПРЕДПРИЯТИЯХ ГОРНОДОБЫВАЮЩЕЙ ОТРАСЛИ

В статье рассматривается необходимость осуществления внутреннего экологического контроля, который будет способствовать формированию экологической политики и системы управления охраны окружающей природной среды в соответствии со стандартами серии ISO 14000 на уровне каждого предприятия добывающей промышленности.

Преимущества международных стандартов серии ISO 14000 в том, что они создаются для всех сфер деятельности путем предоставления международной системы испытаний или методов определения охраны окружающей среды.

Для осуществления процесса самоконтроля необходимо введение образцов (норм, стандартов), на основе которого компания оценивает степень и правильность выполнения задачи. Примером есть стандарты серии ISO 14000, которые являются наиболее важной международной природоохранной инициативой, которая позволяет сформировать современную экологическую политику промышленного предприятия.

Ключевые слова: промышленный экологический контроль, самоконтроль предприятия, стандарты ISO серии 14000, система управления охраной окружающей природной среды.

Strel'nyk V.V. INTERNAL ENVIRONMENTAL CONTROL IN EXTRACTIVE INDUSTRIES

The article deals with the need to implement internal environmental monitoring to facilitate the formation of environmental policy and management system of environmental protection in accordance with ISO 14000 standards at each company of extractive industry.

The advantage of the international ISO 14000 standards is that they are created for all spheres of activity by providing international system of tests or methods to determine the protection of the environment.

To carry out the process of self-control it is necessary to introduce samples (rules, standard) on the basis of which the company estimates the degree and the correct execution of the task. Examples are the ISO 14000 standards that are the most important international environmental initiative allowing to create modern environmental policy of an industrial enterprise.

Implementation of the ISO 14000 series of standards at an enterprise of the mining sector will be an effective tool with which it can manage the totality of their effects on the environment and bring their activities in compliance with the various requirements.

The ISO 14000 system enables enterprises of the mining sector to create their own system of internal environmental control. Besides, it obliges the companies to comply with current environmental legislation affecting the implementation of the best technologies wherever it is possible and economically profitable.

Internal environmental control system allows the extracting industry enterprises consistently solve environmental problems by the allocation of resources, determination of responsibilities and regular evaluation of technical rules, methods and processes.

Implementation of internal environmental control system is an essential condition for ensuring the company's ability to determine its environmental goals and achieve them, as well as to ensure continued environmental compliance with activities, products, national and international requirements. Development and implementation of internal environmental control system is a continuous and interactive process.

Changing the current practice of industrial environmental activities has a positive impact on the reduction of anthropogenic and technogenic load on the environment, including the subsoil.

The author proposed to introduce a mechanism to stimulate entrepreneurial structures to implement environmental programs and projects by amending the Law of Ukraine "On Environmental Audit" as far as the introduction of a certificate of conformity to UIS ISO 14000 requirements for companies that supply products for state needs with the purpose to enhance the manufacturer's participation in environmental issues.

Key words: industrial environmental control, self-control, ISO 14000 standards, management system of environmental protection.